

Harmadszor: egyre inkább bebizonyosodik, hogy az egyszerűbb, kisebb célokat kitűző oktatási programok eredményessége fokozottabb, és hogy a sikeresen teljesített képzések után jóval valószínűbb, hogy a résztvevők további lehetőségeket is megragadnak a tanulásra. Mindez feltehetően arra indítja majd a Bankot, hogy olyan programokat részesítsen előnyben, amelyek nem ígérnek csodákat. A Bank által képviselt stratégiának a jövőben valószínűleg fontos eleme lesz, hogy segítse az oktatásban résztvevőket kezdetben valamilyen szintű sikereket elérni, amelyre később hosszú távú programok építhetők.

Negyedszer: a Global Knowledge '97 című konferencián – amelyet a Világbank és a kanadai kormány rendezett 1997-ben Torontóban, s az utókonferenciát a tervek szerint 1999-ben Malajziában rendezik – a Világbank elismerte, hogy az információs forradalom azzal fenyeget, hogy tovább mélyül a szakadék a gazdagok és szegények között a nemzetállamokon belül és között egyaránt. Ezért vállalta, hogy figyelemmel kíséri és elősegíti az információs és kommunikációs technológiák (ICT) használatának módjait, azzal a céllal, hogy biztosítsa a szegény és elzárt közösségek számára az információk és ismeretek elérését saját fejlődésük érdekében. A Bank a továbbiakban is folytatja annak feltérképezését, hogy milyen módon lehetne a hordozható rádióállomásokat, napenergiával működő komputereket, a vezeték nélküli Internet-kapcsolatot, valamint helyi és regionális sajtót hatékony és tartós helyi szintű oktatási programok szolgálatába állítani.

A Világbank felismerte, hogy nem csak az a legszegényebb országokban élő 900 milliónyi írástudatlan vagy fél-analfabéta az, akiket az a veszély fenyeget, hogy a fokozottan komplex környezetben elszakadnak a tanulási lehetőségektől. Egy közelmúltbeli OECD tanulmány, mely a tagországokban vizsgálta az írás-olvasási és számolási képességet nyilvánosságra hozta, hogy például Lengyelországban a felnőtt lakosság majdnem felének, a kötelező iskoláztatás ellenére – gyenge az olvasási készsége és nehezen értenek meg egyszerű instrukciókat is. A Bank tevékenységének a jövőben a kamasz és felnőttkori oktatás területén tehát a szegény országok lakosainak alfabetizációjától a közepesen fejlett országok megfelelő írás-olvasás tudásának fejlesztéséig kell ívelnie. Miután a feltételek, a körülmények és az igények változóak, a Bank stratégiáját valószínűleg az egyedi esetek, semmint egy átfogó előírás alakítja majd.

PAUL BELANGER: A FELNŐTTOKTATÁS ÚJ POLITIKAI KÖRNYEZETE

Az ezredfordulóra az oktatás nemzeti színterein jelentős változások zajlanak. A világ minden országában az intézményes oktatás átalakul, térben és időben bővül, az oktatás élethosszig tartóvá válik. Természetesen a továbbiakban is az élet első szakaszában zajló formális oktatás marad ennek az új oktatási tájképnek a legmeghatározóbb eleme, s ez is – néhány kivételtől eltekintve – minőségi fejlődésen megy keresztül. Másrésről viszont – s feltehetően ez az elmúlt húsz évben tapasztalható egyik legjelentősebb trend – a felnőttek oktatással kapcsolatos igényei rohamosan nőnek, ami az oktatás és képzési lehetőségek megsokszorozódásához vezet.

Miután ez utóbbi folyamat többnyire a formális oktatás keretein kívül zajlott, hivatalosan szinte alig ismerték fel. Röviden szeretném leírni és megmagyarázni a nemzeti oktatási rendszerek átalakulását a felnőttoktatás iránti társadalmi elvárások észrevétlen expanzióján keresztül. Ez a jelenség sok ellentmondást hordoz, amelyeket megkísérlek jellemezni.

A felnőttoktatás észrevétlen expanziója

Fejlett ipari országokban a felnőtt lakosság több mint fele vesz részt évente valamilyen képzésben. Ezekben az országokban nagyobb a képzésben résztvevő felnőttek száma, mint ahány általános és középiskolás tanulót tartanak nyilván összesen.

A felnőttoktatás iránti igényeket – melyeket az alapoktatás általános növekedése tart fenn – tovább fokozta a mindennapos közösségi és munkahelyi írott kommunikáció használatának szüntelen expanziója. Az információs technológia fejlődése, az elérhető információtömeg mindennapos tapasztalat.

Ez a folyamat a világ több régióját jellemzi és különböző formában jelenik meg. Az iskolán kívüli oktatás a rendszerből kimaradó fiatalok és felnőttek számára jelenleg szintén gyorsan fejlődik más régiókban, mint például Indiában, ahol a Nemzeti Alfabetizációs Misszió irányításával mintegy 30 millió ember vesz részt évente alafokú képzésben. Több mint 70 millióan jesítették eddig ennek a nemzeti felnőttoktatási programnak az első szintjét. Az a tény azonban, hogy sok országban a növekvő igényeket nem tudják kielégíteni, az ellenérveket erősíti.

A felnőtt oktatás iránti igény nő, ami azonban gyakran olyan tevékenységek létrehozásához vezet, amelyek az intézményes felnőttoktatás világától idegen elképzelések köré szerveződnek. Új oktatási formák alakulnak ki, amelyek a tanulás elemeit ötvözik a különböző szektorokra irányuló beavatkozásokkal – egészség, táplálkozás, mezőgazdaság, környezetvédelmi projektek –, ahogyan ez például Kínában és Japánban történik. Ez a nemformális képzést és a felnőttoktatást egyre inkább más fejlesztési stratégiák keretei közé helyező tendencia jelenik meg az ILO terveiben, a FAO vidékfejlesztési koncepciójában, a riói konferencia ajánlásaiban, valamint a nők helyzetéről tartott pekingi csúcstalálkozó és a társadalmi fejlődéssel foglalkozó koppenhágai konferencia javaslataiban. Ezek a kérdések azonban nem oldhatók meg a társadalmi mozgalmak, állampolgárok aktív és kreatív közreműködése nélkül.

A társadalom egészében zajló átalakulás, a munkahelyeken és a helyi közösségben történő változások egyaránt igénylik az egyén fokozott részvételét, innovatív problémamegoldó képességét és tanulási készségét.

Elértük az oktatás történetének azon pillanatát, amikor a súlypont a közoktatásról a továbbképzésre helyeződött át. Új szakaszhoz érkezünk, amelyben az egyén és a közszereplők kompetenciája és kezdeményezőkézsége stratégiai jelentőségű. Az V. Nemzetközi Felnőttoktatási Konferencián elfogadott Hamburgi Nyilatkozat megállapítja, hogy a mai társadalmak nem lesznek képesek szembenézni az előttük álló problémákkal az állampolgárok aktív részvétele és következképpen az állampolgárok képzettségének döntő mértékű növelése nélkül. Ezeknek a szükséges új kompetenciáknak az elsajátításával nem várhatunk a következő generációkra, mert ez több mint húsz évet venne igénybe. Ezekre az új kompetenciákra most van szükség, a jelenlegi felnőtt generációban: olyan képzettségre mint második és harmadik nyelv ismerete, az élethez szükséges alapvető készségek, bonyolult eszközök használata, eltérő értékek mentén folyó párbeszédre való alkalmasság, önálló tanulásra, különböző technikai diagnózisok és szakismeretek értékelésére való képesség, csoportmunkára és különböző szintű konfliktusok megoldására való alkalmasság és természetesen az írott kommunikáció használata és a számolási képesség.

Nincs más kiút a gazdasági és foglalkoztatási válságból, mint az aktív foglalkoztatási politika és a munkavállalók minden szintre vonatkozó tanulási lehetőségeinek jelentős növelése. Hasonlóan nincs más lehetőség a növekvő betegellátási költségek csökkentésére, mint a megelőzési stratégiákra, a közösségi részvételre és az egészségügyi nevelésre támaszkodó új aktív politika kialakítása. Nem küzdhetünk eredményesen az ökológiai válság

ellen sem a civil társadalom aktív tagjainak közreműködése és mindenekelőtt a különböző fenyegető szituációk monitorozása és elemzése nélkül.

Két ellentmondás

A robbanásszerű felnőttoktatási igények mélyén két fontos ellentmondás feszül, egyfelől a társadalmi elvárások és az elérhető oktatási lehetőségek között, másfelől a felnőttek sokdimenziós tanulási aspirációi és a jelenleg elérhető képzések gazdasági irányultsága között.

Az első ellentmondás: a társadalmi elvárások és a konkrétan elérhető oktatási lehetőségek. A tanulás élethosszig tartó erőfeszítés és kumulatív jelleget mutat: minél tovább jár valaki iskolába élete első felében, annál inkább lesz hajlamos felnőttkori képzésekben is résztvenni. Ez a kapcsolat az iskolai és a felnőttoktatás között ambivalens, egyfelől magyarázatot ad a megnövekedett felnőttoktatási igényekre, másfelől azonban magában hordozza az oktatási egyenlőtlenségek újratermelődésének tendenciáját. Túl sok pénzügyi, intézményi és kulturális akadályt kell legyőzni azoknak a nőknek és férfiaknak, akik annak ellenére, hogy el voltak zárva az iskolai oktatástól, később életük során mégis szeretnék képezni magukat, s akiknek erre szükségük is lenne.

Még ha a társadalmi igény nő is és a részvétel történelmi szintet ér el, a jelenlegi felnőttoktatási politikák és elosztórendszerek minden országban szélesítik a távolságot az élethosszig tartó tanulás „nincstelenjei” és „gazdagjai” között. A felnőttoktatás jelenlegi feltételei között a közoktatás esélyegyenlőtlenségei nagy valószínűséggel az egyén egész életén át újratermelődnék.

A felnőttoktatásban való részvétel a már megszerzett végzettség szerint

Ország	Alapfokú vagy kevesebb	Alsó középfok	Felső középfok	Nem-egyetemi szintű harmadfok	Egyetemi szintű
Svédország	27,0	46,7	52,8	66,6	70,4
Új-Zéland	6,8	37,8	52,0	60,4	71,5
Svájc (német)	6,7	22,9	48,0	59,1	63,4
Egyesült Királyság	23,4	34,2	53,2	60,7	73,7
USA	10,3	21,0	30,7	54,9	64,2
Ausztrália	8,8	27,0	50,6	39,4	60,8
Kanada	15,4	25,6	33,9	51,8	59,5
Hollandia	17,2	29,0	44,5	-	51,4
Svájc (francia)	9,5	15,0	35,7	51,0	51,0
Írország	8,6	17,6	29,4	44,1	51,0
Belgium (flamand)	4,6	13,3	22,0	37,8	45,6
Lengyelország	2,7	9,9	20,6	32,5	34,3

(Forrás: *Literacy Skills for the Knowledge Society, OECD – Human Resources Canada, Paris, 1997.*)

Az életen át tartó kumulatív tanulási folyamat egyaránt nemes és ördögi kör: míg kevesek számára növeli az előnyöket, sokan mások számára viszont újratermeli az iskoláskorból származó hátrányokat egész életük során. Hasonlóképpen, ha a privilegizált társadalmi csoportok számára adott ösztönző otthoni és munkahelyi tanulási környezetet észrevételezzük, fel kell figyelnünk a rossz élet- munkakörülmények visszahúzó erejére is.

A növekvő igények és a korlátozott lehetőségek közötti ellentmondást példázza az idősek részvételének alacsony száma is. Minden országban megfigyelhetjük a hatvan év felettiek jelentősen csökkenő részvételi arányát. Noha az időseknek több idejük lenne és szándékuk is az önképzés, mégis a többi korosztállyal szemben jóval kisebb arányban vesznek részt a felnőttoktatásban. Bár az idősebb korosztály tanulási és kreatív potenciálja egyre nagyobb elismerésnek örvend, a jelenlegi felnőttoktatás nem felel meg az ő igényeiknek és elvárásainak.

Ez a trend nem végzetserű. Különböző országokban végzett az alacsony képzettségű rétegek részvételére vonatkozó összehasonlító vizsgálatok igazolják, hogy korrekciós intézkedésekkel és megerősítő politikával változásokat lehet elérni. Az országok közötti hatalmas egyenlőtlenségek az alacsony végzettségűek felnőttoktatásban való részvételének tekintetében 2,7 % és 27 %, 9,9 % és 46,7 % közötti váltakozása, azt mutatják, hogy a szocio-kulturális különbségeket le lehet küzdeni a megfelelő hatókörű politikával, mint például Svédországban.

Az élethosszig tartó tanulás kétarcú társadalmi jelenség. Amennyiben nem következik be változás a jelenlegi irányelvekben, nem ismerik fel a közoktatás indulásban betöltött meghatározó szerepét, nem biztosítanak egy második lehetőséget és nem próbálják meg felszámolni a részvételt érintő szocio-kulturális akadályokat, az élethosszig tartó tanulás sokak számára csupán élethosszig tartó frusztráció marad.

A második ellentmondás: a felnőttek széleskörű tanulási aspirációi és a felnőttoktatás gyakran egyszemélyes orientációja között. A felnőttoktatás iránti elvárások robbanásszerű növekedésével kapcsolatos második paradoxon már nem a tanuláshoz való egyenlőtlen hozzáférési lehetőségeket érinti, hanem azt az egyenlőtlen fejlődést azokkal a tevékenységi területekkel kapcsolatban, amelyekhez aktív, jólinformált és kompetens állampolgároknak van szükség. A növekvő felnőttoktatás gazdasági jellege egyre inkább tudatosul. A gyors társadalmi, gazdasági változások jelenlegi időszakában sok ország kezd átvenni új folyamatos képzési politikákat, vezet be új képzéssel és továbbképzéssel kapcsolatos intézkedéseket az aktív népesség számára, melyek magukba foglalják a nyitott képzést és távoktatást is.

Vitathatatlan a munka és a munkával kapcsolatos képzések rendkívüli jelentősége, de a felnőttoktatás támogatása ezen túlmenően szükséges. A társadalmi kockázatok, amelyekkel jelenleg is szembesülnünk kell és amelyeknek a jövőben fokozottan ki leszünk téve – etnikai konfliktusok, lehetséges természeti katasztrófák, népességrobbanás, új vagy visszatérő múltbeli járványbetegségek – ösztönzőleg hatnak az egyének szélesebb körű kreatív beavatkozásra és ezáltal a felnőtt lakosság számára biztosított oktatási lehetőségekkel kapcsolatos oktatáspolitikai perspektívákra. Az élethosszig tartó tanulás kísérletének középpontjában az áll, hogy az élet mindenterületére kiterjedő emberi kreativitás kibontakozhasson. Nem várhatunk az iskoláskorú fiatalokra, hogy betöltsék az űrt, az túl sok időt venne igénybe. 2010-ben a jelenleg már iskoláit befejező felnőttek nyolcvan százaléka számára kell majd képzési lehetőséget biztosítani. A munkaerő esetében az elvárt készségek és a kompetencia jelenlegi mértéke közötti eltéréseken túl egy szélesebb mértékű csendes oktatási forradalom zajlik. Először is a gazdasági termelésben zajló változások jóval többet igényelnek mint a termelőerők folyamatos alkalmazkodását a technológiai változásokhoz és a szervezeti átalakulás. A távlatokat ki kell terjeszteni a szűktől a rugalmas specializációig, az technikai ismeretek repetatív elsajátításától a sokoldalú képzettség, oktatásig. De amíg ez új lehetőségeket teremt azoknak, akik a formális gazdaság keretein belül maradnak, új válaszfalakat is épít azok elé, akik kiszorulnak ezekből a „tanulási vállalkozásokból”.

Másodsor, a felnőttek különböző képzési formákban vesznek részt, különböző okokból. Azért, hogy a társadalom kapacitása fejlődhessen és hatékonyabban birkózzon meg az új globális kockázatokkal – az egészség, a környezet, és a multikulturalitás területén – és hogy létrehozassák egy jobb minőségű élet kulturális feltételeit, újfajta politikák jelennek meg, melyek támaszkodnak a polgárok részvételére, s azoknak az oktatási lehetőségeknek a biztosítására, amelyek segítségével növelhető a lakosság társadalmi és kulturális cselekvőkészsége céljai elérése érdekében.

Harmadsor, az alkotó- és termelőerők fejlesztése a különböző területeken nem indít versenyt, hanem ellenkezőleg, a hatások összeadódnak, egymásra épülnek egy szinergikus jelenséget hozva létre. Az élethosszig tartó tanulásnak ez az összesítő jellege megkérdőjelezi

az általános oktatás és a szakképzés hagyományos kettéválasztását. Ebben a távlatban a munkahelyi képzés iránti túlzott társadalmi elvárások anakronisztikussá válhatnak.

El kell ismerni a Hamburgi Nyilatkozatban a felnőtt férfiak és nők megnövekedett tanulási elvárásainak és aspirációival kapcsolatban rögzített gondolatokat. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a költségeket, amelyek abból fakadnak, ha nem növeljük a polgárok produktivitását. Milyen többletkiadást jelent, ha nem investálunk most a meghosszabbított alapoktatásba és az olyan területeket érintő képzésekbe mint például a környezet? Hogyan lesznek képesek az országok elviselni a növekvő betegellátási költségeket, ha nem fektetnek be a hosszútávú prevenciós egészségnevelésbe? Milyen árat fizet a jövőben a gazdaság, ha nem investál a kommunikációs készségek fejlesztésébe, hogy ezáltal biztosítsa a társadalmi problémák megoldására irányuló tárgyalási folyamatokat?

A világméretű vita új kérdései

Az élethosszig tartó tanulásról szóló vita most kezdődik. Számtalan új kérdést kell megbeszélni. Egyetlen élethosszig tartó tanulást érintő politika sem lehet csak oktatási. Most szeretnék néhány új témát felvetni.

A tanulási környezet meghatározó hatása. Az emberek különböző kulturális környezetben élnek, amelyek nem egyenlő mértékben segítik elő az aktív tanulást. A szervezett tanulási folyamatok, kezdetben majd az egész életük során, olyan környezetben zajlanak, amely meghatározhatja továbbtanulási szándékaikat, felébresztheti vagy elaltathatja kíváncsiságukat, segítheti vagy akadályozhatja őket abban, hogy reflexívvé és tudatossá váljanak. A tanulótársadalomnak ez a nemhivatalos dimenziója, a környezet meghatározó jelentőségű, amelyről azonban az élethosszig tartó tanulással kapcsolatban hajlamosak megfeledkezni.

Az emberek hétköznapi környezete, a kulturális orientációk és normák, amelyek beágyazódnak a különböző felnőttoktatási környezetbe, a különböző családban vagy a közvetlen környezetre jellemző tanulástípusokat érintő kulturális jelenségek, a könyvek elérhetősége, az írott kommunikációval kapcsolatos uralkodó attitűdök, és a helyi kulturális infrastruktúra megléte vagy hiánya (könyvtár, múzeum, park, stb) mind fontos tényezői az oktatással kapcsolatos aspirációknak és a tanulási eredményeknek.

Az élethosszig tartó tanulás három alapvető fontosságú eleme: kreatív alapoktatás, szervezett oktatásban való részvétel felnőtt életkorban és a különböző oktatási környezetek javítása. Egyetlen oktatáspolitikai sem hagyhatja figyelmen kívül a média, a többi kulturális intézmény és a városi és vidéki környezet kulturális hatásait.

Egyenlőség és a különbözőség elismerése: a szivárvány-társadalmak megjelenése. Természetesen az egyenlőség alapvető jelentőségű különösen a felnőttoktatásban a résztvevők szempontjából. Mindazonáltal elsősorban ez inkább a demokratizációt jelenti mint egyenlőséget. Ma a plurális társadalmakban az alapvető demokratikus célok – értékluraltság, etnikai, nyelvi pluralitás, az érdeklődés sokfélesége a magánéletben – nem csupán a nagyobb egyenlőség megvalósítását tartalmazzák, hanem a különbségek elfogadását is. Az állampolgárok mind egyenlők, ugyanazokkal a társadalmi és oktatási jogokkal rendelkeznek, de ugyanakkor mind különbözőek és ebben az értelemben fontos kulturális jogok is megilletik őket. Ennek a két célnak az összekapcsolása jelenti ma a legnagyobb kihívást. A demokrácia nagy dilemmája ennek a két alapvetően fontos dolognak az összeegyeztetése: a különbözőség ünneplése és az emberiség egyetemes voltának elősegítése. A „mások közösségének” kialakításához meg kell teremteni az alkalmat és a forrásokat, hogy az emberek megtanulhassák, kik ők, hogy érvényesíthessék a jogaikat önmaguk identifikációjára, s hogy erre alapozva párbeszédet kezdhessenek másokkal. Új keresztutak jelennek meg minden szinten, az etnikai, nyelvi kisebbségek és a többség a nemek, az állampolgárok és bevándorlók

közötti kulturális találkozás és párbeszéd által. De még több lehetőségre van szükség az együttélés szabályainak elsajátításához, alternatív projektek létrehozásához.

A tanulás intimitása. Egyetlen modern demokrácia sem kerülheti el, hogy szembenézzen a tanulás intimitására irányuló elvárásokkal. Múltunk, emlékeink, intellektuális tapasztalataink és egyidejűleg a tanulás extázisa nem befolyásolhatók kívülről. Ugyanakkor azonban nagyon egyenetlenek a tanulás intimitásának tapasztalatát biztosító, s ezáltal az intimitás demokratizálásának feltételei is. A kulturális erőszak, a belső fejlődési kapacitások elnyomása képezik az intimitás demokratizálásának legfőbb akadályát. Feltűnő a a párhuzam egyfelől a nők ömme meghatározásának megerősítése és a választott anyasága és az egyén intellektuális életének irányításhoz való jogának fokozódó tudatosodása között másfelől. A gondolkodásom a sajátom, vágyaim, örömeim vagy az aggodalmaim, amelyeket különböző élethelyzetekben megtapasztaltam, az enyéme, ugyanakkor alapvető fontossággal bírnak azok a társadalmi feltételek, amelyek által mindez kifejeződik, tükröződik, s így létrejön és felépül a sok lehetséges én-ből az igazi, és kifejlődnek az egyéniség jellemző sajátosságai.

Christophe Desjours pszichiáter, aki a munkával kapcsolatos mentális betegségek specialistája arra a következtetésre jutott, hogy azok legfőbb oka az alkalmazottak intellektuális belső életének hiánya. A fizikai, testi integritáshoz kapcsolódva szintén alapvető emberi jog a szellemi integritás biztosítása. Senki sem mondhatja meg mikor és hogyan és milyen területeken fejlesszem érzelmi és szellemi intelligenciámat, senki sem utasíthat, hogy ezt vagy azt a sajátosságot erősítsem magamban az én teljes beleegyezésem nélkül. Senki más, csakis én fogom kialakítani az oktatási életrajzomat. Életrajzom az „én” életrajzom.

A tanulás individualizációja nem áll ellentmondásban önmaga társadalmi dimenziójával, nem lehetséges tartós és hatékony tanulás a tanulási folyamat és életszakasz intimitásának elismerése nélkül. Amikor azt állítjuk, hogy a motiváció alapvető jelentőségű, hogy a kíváncsiság a tanulás motorja, hogy szükség van a tapasztalati tanulás elsődlegességének felismerésére, hogy az életünk változásai holisztikus tanulási helyzetek, amikor kritizáljuk a különböző tanulókkal kapcsolatos megközelítéseket, akkor kezdjük felismerni a tanulás intimitását. Reflektív társadalmakban, ahol mindenki joga az aktív és kreatív részvétel, szükséges az autonómia és individualitás, s ugyanakkor az együttműködési képességek erősítése.

A produktivitás koncepciója. A produktivitás nem csak a technológiailag intenzív ipar körébe tartozik, nem korlátozódik csupán néhány fajta emberi tevékenységre, illetve a gazdaságra, nem beszélve a formális gazdaságról. Határozottan meg vagyok győződve arról, hogy a gazdaságban ezzel kapcsolatban folyó diskurzusnak jelentős szerepe van a felnőttek növekvő oktatási elvárásaiban, s ezt a pozitív trendet el kell ismernünk.

De még ebben a gazdasági szempontú megközelítésben is a teljességre kell törekedni, és a produktivitás újragondolt és kiterjesztett koncepciójában újra fel kell fedezni a legfontosabb szereplőt. A produktivitás fokozásában központi jelentősége van az egyénnek, autonómiájának, szellemi potenciáljának és kreativitásának. A jövő társadalmaink számára az emberi potenciál is tőke, röviden szólva: humán tőke. A Hamburgi Nyilatkozat nem ellenzi a produktivitást és az emberi erőforrás fejlesztését. Ellenkezőleg, annak fejlesztéséért száll síkra, de minden területen, minden dimenzióban és mindenki számára elérhetően. A produktivitás élethosszigtartó és életet átfogó megközelítésben egyaránt fókuszál az egyénre és a társadalomra. Egyre több ráfordításra van szükség az aktorok produktivitásának és kreativitásának fokozására, mert az emberi cselekvőképesség minden területre kiterjedő fejlesztése áll az élethosszigtartó tanulás középpontjában. A szakképzési és általános képzés elválasztása korszerűtlenné vált, mert bármely területen zajló képzés más témákat is magában foglal, s amennyiben egy adott képzést valaki sikeresen teljesít, azáltal kialakulhat a tanulási igénye más érdeklődési területtel kapcsolatban is. Ha megerősödik az egyén magabiztossága, akkor az bármely általa folytatott tevékenységre, s így a munkára is jótékony

hatással van. Az egyén oktatási pályaképe egy kumulatív folyamat, amelyet nem befolyásolhatnak intézményi vagy ismeretelméleti korlátok.

Bizonytalanság. Az élethosszig tartó tanulással kapcsolatban folyó viták egyik fontos új kérdése azzal kapcsolatos, ahogyan a társadalmak kezelik a növekvő általános bizonytalanságot. „Minden, ami szilárd feloldódik a légtérben.” Az egyenes vonalú fejlődés és annak az igaz társadalomra tett pozitív hatása többé már nem hihető. A tudomány és technika nem képes többé a problémák megoldására. A legtöbb területen fordulópontra jutottunk, az egyének és közszereplők egyre inkább reflexívvé és szkeptikussá váltak, kritikussá a tudománnyal szemben, megkérdőjelezve bármifajta kapitalista vagy szocialista globális megoldást és a Nemzetközi Valutaalap ortodox igazságát. A teljes foglalkoztatásba vetett hit megkérdőjeleződött, a környezeti és népesedési problémákkal kapcsolatban is radikálisan változnak a korábbi nézetek és megközelítési módok.

Elértünk egy olyan pontra, amikor a fejlődést paradox módon veszélyként, kockázatként azonosítjuk. A lineáris fejlődés és annak múltbeli adaptációs és funkcionális alkalmazkodási technikái már nem képesek többé megoldani azokat a problémákat, amelyeket létrehozott. A huszadik század, mely teljes optimizmussal kezdődött a párizsi világkiállítással, ahol a tudomány és a haladás megdicsőülése olyan szimbólumokban manifesztálódott mint az Eiffel-torony, több kérdéssel zárul mint valaha. Egy nagyon különböző és bizonytalan világ felé haladunk.

A bizonytalansággal kapcsolatban két fő tendenciát figyelhetünk meg: egyfelől a jövőtől való félelem és a rövid távú biztonság keresése a fundamentalizmus különböző formáiban, másfelől a kreatív állampolgárság újrafelfedezése, a reflexív társadalmak megjelenése. Szembetűnő a párhuzam a XIX. sz. közepe és a XX. sz. vége között. Mindkét esetben gazdaság irányítói a gyors fejlődés érdekében vállalta jelentős források mozgósítását a termelők fejlesztésére, az aktív népesség technikai kapacitásának növelésére, vállalva az individualizáció, autonómia és az egyén fokozódó cselekvőképességének kockázatát. Hasonló a jelenség, de a termelékenység és cselekvőképesség, az általános képzettség és a kommunikációs készségek egy különböző szintjén. S ebben áll a történelem jelen szakaszában az élethosszig tartó tanulás kétértelműsége: a lehetőség és a kockázat.

Konklúziók

A társadalmi kockázatok, amelyekkel jelenleg szembevesszük, s amelyeknek egyre jobban ki leszünk téve szükségessé teszik az egyének fokozottabb bevonását és ezért a felnőttképzési lehetőségek növelését.

A jövőbeni folyamatok fejlődést egyre inkább a szereplők, a férfiak és nők aktív részvétele, a kreatív és termelők teljes felszabadítása, az iskláskorban kezdődő és egész életen át folytatódó ökológiai tanulási folyamat biztosíthatja.

Létrejönnek az élethosszig taró tanulás társadalmái, de a vita a témáról folytatódik. Minden társadalomnak alapvető felelőssége a döntéshozatal az élethosszig tartó tanulás lehetséges orientációjáról. Dönteni aközött, hogy egyfelől az élethosszig tartó tanulás egy soha véget nem érő folyamat, melyben az embereket folyamatosan és ismétlődően alkalmassá kell tenni az új technológiák kezelésére, új foglalkozások üzésére, új kihívásoknak való megfelelésre, és másfelől egy aktív tanuló társadalom között, mely elkötelezett a civiltársadalom mellett és az egyén és közösség kreativitására és a szereplőkre összpontosít. Ezáltal nem kerülhetjük el a választást egy a folyamatos alkalmazkodástól függő megismerő passzív társadalom és egy intenzív társadalom között, ahol az élethosszig tartó tanulás közép-pontjában a kreativitás fejlesztése áll, mely minden embernek lehetőséget biztosít arra, hogy kezdeményezzen, hogy jó munkaerővé és gondolkodó állampolgárrá váljon.